

Ókori irodalom és mitológia

MEDEA ARCAI
Ovidius nézőpontjának változása Medea bemutatása
során a Metamorphoses 7. könyvében

Martos Dorottya

*tuque, triceps Hecate, quae coeptis conscia nostris
adiutrixque venis cantusque artisque
magorum¹⁵⁹*

„háromfős Hecate, ki tudod jól mind, ami tervem,
és a varázsdalaim segíted s szent mágusi mívem”¹⁶⁰
Ov.*Met.*7.194–195.

¹⁵⁹ A latin szöveget Anderson kiadásából idézem.

¹⁶⁰ A *Metamorphoses* szövegrészeit Devecseri Gábor fordításában közlöm.

1. Bevezetés

Ovidius hosszan foglalkozik Medeával a *Metamorphoses* 7. könyvében (*Met.* 7. 1–424), és már több korábbi művében is írt róla. A *Heroides* két levelében is hallunk róla: az egyiket ő maga írja Iasonnak, melyben főként a colchisi eseményeket veti hűtlenné vált férje szemére, míg a másikat Hypsipyle címzi szintén Iasonnak. Ez utóbbinak tárgya Colchis, az elhagyott és féltékeny nő fájalmával keretelve. Ovidius elveszett *Medea* című drámájában a corinthusi eseményeket is megörökítette,¹⁶¹ tehát a *Metamorphoses*ben már harmadszor tér vissza Medeához, noha alakjához Aeson megfiatalításán kívül jellemzően nem kötődött más átváltozás, ami pedig a *Metamorphoses* fő vezérmotívuma.¹⁶²

Dolgozatomban azt vizsgálom, hányféle nézőpontból mutatja be Ovidius Medeát a *Metamorphoses*ben. Ehhez a költő ebben a művében végigtekint hősnője egész mitikus életútján, és a szakaszok során egymástól szinte egészen különböző oldalait mutatja meg, ezáltal Medea maga is átmegy egyfajta átváltozáson. Colchisban hagyományosan jelentős szerephez jutnak mágikus képességei, melyekkel Iasont hozzásegíti az aranygyapjúhoz, a *Metamorphoses*ben azonban ezekről rendkívül keveset olvasunk, csupán néhány sorban kerülnek említésre, a szakasz legnagyobb részét Medea érzelmei és Iasonnal való kapcsolata teszi ki, ezáltal szimpatikusabb, emberibb alakként tűnik fel.¹⁶³ Aeson megfiatalítása során Ovidius már főként hősnője mágikus képességeire, az általa elvégzett rituálékra, illetve az ehhez szükséges hozzávalókra fókuszál, míg a Iasonnal való kapcsolatával kevesebbet foglalkozik. Végül Pelias meggyilkolásánál érzelmeiről és motivációjáról szinte egyáltalán nem hallunk, Ovidius csak hatalmát és erőszakosságát mutatja meg. A *Metamorphoses* során Medeának különböző oldalairól olvashatunk, az egyes szakaszokban változik külső leírása és belső mozgatórugói is. A legjelentősebb változás azonban varázslónői mivoltában érhető tetten: az egyes részekben Ovidius egészen más mélységben mutatja be képességeit és tetteit.

¹⁶¹ Stephen Hinds, „Medea in Ovid: Scenes from the Life of an Intertextual Heroine,” *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici* 30 (1993): 40.

¹⁶² Ingo Gildenhard and Andrew Zissos, „The Transformations of Ovid’s Medea (*Metamorphoses* VII. 1–424),” in *Transformative Change in Western Thought. A History of Metamorphosis from Homer to Hollywood*, ed. by Ingo Gildenhard and Andrew Zissos (Oxford: Legenda, 2012) 89.

¹⁶³ Carole Newlands, „The Metamorphosis of Ovid’s Medea,” in *Medea. Essays on Medea in Myth, Literature, Philosophy and Art*, ed. by James J. Clauss and Sarah Iles Johnston (Princeton: Princeton University Press, 1997) 183.

Ennek a változásnak az első szakasza Colchis, ahol Medeát még főként naiv, szerelmes leányzóként ábrázolja, nem varázslónőként,¹⁶⁴ Aeson megfiatalítása során azonban már Hecate papnőjeként mutatja be és bacchánsnőhöz hasonlítja, míg végül Pelias meggyilkolásánál már érzelmeket alig mutató, nagy hatalmú, kegyetlen boszorkányként láttatja. Dolgozatom következő részében ezeket a szakaszokat, és az általuk ábrázolt Medea-képet fogom vizsgálni. Az ezt követő részekben Medea szerepel még, Iolcusból elmenekül Corinthusba, valamint megpróbálja meggyilkolni Theseust, ezek során azonban már egyáltalán nem olvashatunk Medea érzéseiről vagy motivációiról, és még tettei is csak röviden kerülnek bemutatásra (a corinthusi eseményekről mindössze négy sor szól). Szinte már nem is részese a történetnek.¹⁶⁵

2. Colchis

A colchisi szakasz (7.1–158) jelentős részét Medea monológja teszi ki (7.11–71)¹⁶⁶ melyben az idegen Iason iránt érzett szerelme ellen küzd. Ebben nem esik szó sem varázslatáról, sem Hecatével való kapcsolatáról, egyedül érzelmeivel küszködő lányként találkozunk vele. Nem csak a monológban, az egész colchisi szakaszban Medea emberi, sebezhető oldala kerül előtérbe.¹⁶⁷ Ellentétben Apollonios Rhodios *Argonautikájával*, amelyre Ovidius több más ponton is rájátszik, és ahol Medea egyszerre fiatal lány és varázslónő, a *Metamorphoses* colchisi szakaszában Ovidius ezt az oldalát nem ábrázolja, helyette Medea hétköznapi, emberi érzéseit mutatja be: a monológban például kifejezi vágyát Iason iránt („miért lángolsz, szűzi királylány / egy jövevényért, nászt mért áhítsz messzi vidéken?” *quid in hospite, regia virgo, / ureris et thalamos alieni concipis orbis?* 7.21–22.), és amikor a hazaút veszélyeiről beszél, csak ez a benne égő szerelem óvja meg a félelemtől (*nempe tenens, quod amo, gremioque in Iasonis haerens / per freta longa ferar: nihil illum amplexa verebor* 7.66–67¹⁶⁸). Később, Iasonnal való találkozásán elpirul („arca pirossá vált, orcáira újra a tűz szállt” *erubere genae, totoque recanduit ore* 7.78), majd a próbák alatt elsápad („hidegült-

¹⁶⁴ Newlands, „The Metamorphosis of Ovid’s Medea” 183.

¹⁶⁵ Newlands, „The Metamorphosis of Ovid’s Medea” 191.

¹⁶⁶ A monológ elemzéséről lásd Krupp József, „Kontroll és definíció. Médeia monológja Ovidius *Metamorphoses*ében,” *Studia Litteraria* LVI.1–4 (2017).

¹⁶⁷ Judith A. Rosner-Siegel, „Amor, Metamorphosis and Magic: Ovid’s Medea,” *CJ* 77.3 (1982): 235.

¹⁶⁸ „annak ölen leszek én, akiért tüzem ég, odabúva / mindig Iasonhoz járom: sose félek az áron”

haloványan, vértelenedve / ült” *palluit et subito sine sanguine frigida sedit* 7.136).

Bár a fókusz Medea emberi oldalára helyezi, Ovidius nem hallgatja el egészen mágikus képességeit sem, azonban nem hangsúlyozza és részletezi őket, így a szerelmes Medea képét „nem árnyékolja a mágikus erők említése”.¹⁶⁹ A monológban Medea azon tépelődik, segítsen-e Iasonnak, ennek módját azonban nem említi. Hecatével, pártfogó istennőjével való kapcsolata sincs kimondva. Ugyan Hecate oltáránál találkozik Iasonnal, ez azonban szinte véletlennek tűnik,¹⁷⁰ és az istennő a szakaszban ezen kívül csak Iason esküjénél kerül szóba (7.94–97). Medea konkrét képességeiről végül akkor olvashatunk, amikor Iason megkapja a füveket a bikák ellen („a dalbúvölt füvek ím az övéi, / élni tanul velük” *accepit cantatas protinus herbas / edidicitque usum* 7.98–99), a jelenet fókusza azonban itt sem Medea mágiájára, sokkal inkább Iason esküjére esik, miszerint hazaviszi és feleségül veszi („nászágyat ígér” *promisitque torum* 7.91; *per sacra triformis / ille deae, lucoque foret quod numen in illo, / perque patrem soceri cernentem cuncta futuri / eventusque suos et tanta pericula iurat* 7.94–97¹⁷¹).

Később megtudjuk, hogy használt a mágia, Iason a bikák előtt „nem is érzi lánglélegzetüket” mert „nagy erővel bír a varázsszer” (*subit ille, nec ignes / sentit anhelataos tantum medicamina possunt* 7.115–116). Medea mégis aggódik, miután a harcosok kikeltek a sárkányfogakból: megkérdőjelezi varázsfüvei hatékonyságát, elsápad a félelemtől, és varázsdalt mormol Iason megsegítésére – ez az egyetlen pont a *Metamorphoses*-ben, ahol elbizonytalanodik a saját képességeit illetően¹⁷² (*palluit et subito sine sanguine frigida sedit; / neve parum valeant a se data gramina, carmen / auxiliare canit secretasque advocat artes* 7.136–138). Végül a sikeres próba után Medea elaltatja a sárkányt, hogy Iason megszerezhesse az aranygyapjút.¹⁷³

*Hunc postquam sparsit Lethaei gramine suci verbaque ter
dixit placidos facientia somnos,*

¹⁶⁹ Krupp, „Kontroll és definíció. Médeia monológja Ovidius *Metamorphoses*-ében,” 69.

¹⁷⁰ Ovidius maga is utal a véletlen szerepére, bár nem a helyszín esetében, hanem Iason kinézeténél: „a szokottnál is szebb Aeson fia aznap / véletlen” *casu solito formosior Aesone natus / illa luce fuit* (7.84–85)

¹⁷¹ „meg is esküszik ott az a hármass / testü nagy istennő titkára s e berkek urára / s mindeneket látó apjára a majdan-apósnak, / és a saját sikerére a sok sorsadta veszélyre.”

¹⁷² Rosner-Siegel, „Amor, Metamorphosis and Magic: Ovid’s Medea,” 236.

¹⁷³ „Ezt a leány meghintve a fű lethei levélvel, / hármassigét mondott, szelid álmod mely tud idézni, / s mely haragos tenger, morajos folyamat lecsitítgat, / s ekkor az álmod előbb sosem ismert szem lecsukódott.”

quae mare turbatum, quae concita flumina sistunt, somnus

in ignotus oculos sibi venit 7.152–155

Ovidius tehát már a colchisi szakaszban is mutatja, hogy Medea varázslónő, érinti a szokásos tetteit, a varázsbalzsamot a bikák ellen és a sárkány elaltatását. Azonban nem hangsúlyozza ezeket, sokkal inkább a háttérben tartja őket, és helyettük Medea emberi, szimpatikus oldalát emeli ki. Ennek érdekében semmit nem mutat Medea kegyetlen természetéből sem: Apsyrtos meggyilkolásáról egyáltalán nem ír, a szakasz véget ér azzal, hogy Iason az Argóra viszi Medeát.

3. Iolcus

3.1. Előkészületek Aeson megfiatalítására

Colchisszal ellentétben Iolcusban Medeát elsősorban varázslónőként látjuk. Az itteni események két szakaszba rendeződnek: az egyik Aeson megfiatalítása, a másik pedig Pelias meggyilkolása. Az Ovidius előtti irodalmi hagyomány főként ez utóbbival foglalkozott,¹⁷⁴ Aeson esete kevesebb figyelmet kapott, sőt egyes verziókban meg sem történik, mivel meghal, mire Iason hazaér.¹⁷⁵ Ezzel szemben a *Metamorphoses*ben megfordulnak az arányok: Aeson megfiatalítása (ami témájában jobban illik a mű tematikájába) több mint kétszer olyan hosszú, mint Pelias meggyilkolása.

Aeson megfiatalításának első egysége az Argonauták hazaérkezése és Iason kérése Medeához (7.159–178). Aeson idős kora miatt nincs jelen az Argonautákat ünneplő tömegben, ezért Iason megkéri Medeát, hogy a saját hátralévő éveiből hadd adjon át apjának. A lány azonban elutasítja ezt, arra hivatkozva, hogy ezt tiltja Hecate, ehelyett felajánlja, hogy inkább megfiatalítja Aesont. A rövid szakasz során a *Metamorphoses*ben itt először beszél Medea a saját képességeiről. Amikor a colchisi monológban felveti, hogy segítse Iasont, nem említi a módját, és később sem arról nem beszél, milyen varázsszert ad a hősnek, sem annak felhasználásáról, ellentétben a hellenisztikus *Argonautikával*, ahol a füvek alkalmazásához is útmutatót ad (ApRhod.Arg.3.1029–1049). Iasonnak nincsenek kétségei, hogy Medea sikerrel jár-e (7.167), elvégre ő végignézte korábbi varázslatait, azokat is, amelyeket Ovidius egyáltalán nem, vagy csak felületesen mutatott. Medea sem aggódik

¹⁷⁴ Franz Bömer, P. Ovidius Naso, *Metamorphosen, VI-VII* (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 1976) 242.

¹⁷⁵ például Apollodórosz *Bib.* 1.9.27

a feladat nehézsége miatt, csak pártfogó istennője, Hecate helyesléséhez köti azt (7.177–178). Figyelemre méltó Hecate említése, mivel ez az első szöveghely, ahol egyértelmű a kapcsolat közte és Medea között. Ugyan a colchisi részben említették az istennőt, ott semmi nem utalt rá, hogy Medea a papnője lenne, mint a hagyomány egy jelentős részében,¹⁷⁶ vagy bármilyen más kapcsolat lenne közöttük.

Iason kérése után Medea belekezd Aeson megfiatalításába, amihez előkészületekre van szükség. Legelőször egy tisztulási szertartást kell elvégeznie, ezután megy el összegyűjteni a rituálé hozzávalóit, hogy megfiatalíthassa Aesont. A megtisztulás (7.179–191) nem az első rituálé, amit végrehajt a *Metamorphoses*-ben, viszont ez (különösen az ezt követő imával együtt) az első igazán hangsúlyos és részletes leírás. A colchisi részben kétszer látjuk mágikus cselekedet közben, egyszer csak varázdalt mormol (7.137–138), ahol Ovidius – Newlands értelmezése szerint – annyira homályosan fogalmaz, hogy ez a mormolás funkciójában akár babona táplálta jókívánság is lehet,¹⁷⁷ a másik alkalommal pedig varázsigéit varázsfüvekkel egészíti ki (7.152–153), hogy a sárkányt elaltassa, ezek azonban tömör leírások voltak, kevés részlettel, ezáltal szándékosan csökkentve fontosságukat.²⁰

Azért is nagy jelentőségű a tisztulási szertartás (és Aeson megfiatalítása általában), mert Ovidius itt már egyértelműen egy másik oldalát mutatja Medeának, mint Colchisban. Előtérbe kerülnek mágikus képességei: több rituálét is véghez visz, az imában (7.192–219) képet alkothatunk, hogy összességében mire képes – ezek a képességei nyilván már Iolcus előtt is megvoltak. Mindeközben még Medea érzelmeiről és motivációiról is olvashatunk (bár már lényegesen kevesebbet, mint korábban): meghatja Iason kérése (7.169) és jószándékból cselekszik. Ezt a nézőpontváltást jelzi az is, hogy Ovidius a szakaszban már másodszor hangsúlyozza a Medea és Hecate közötti szoros kapcsolatot („háromfős Hecate, kit tudod jól mind, ami tervem / és a varázsdalaim segited s szent mágusi mívem” *tuque triceps Hecate, quae coeptis conscia nostris / adiutrixque venis cantusque artisque magorum* 7.194–195).

Már Medea leírása is mutatja, mennyiben eltér az ábrázolása a korábbi szerelmes ifjú lánytól. A colchisi szakaszban mindössze annyit tudunk meg róla külsőleg, hogy pirul és sápad, itt azonban egyértelműen eltávolodik a hétköznapi emberi szokásoktól. “Ruhája

¹⁷⁶ például Ap. Rhod. *Arg.* 3, 251

¹⁷⁷ Newlands, „The Metamorphosis of Ovid’s Medea” 186.

övetlen / lába csupasz; vállára folyik haja, nem köti semmi” *vestes induta recinctas, / nuda pedem, nudos umeris infusa capillos* (7.182–183). Anderson szerint az öv nélküli, lógó ruha a római vallási szertartások kötelező eleme, és a leengedett haj és meztelen láb is a rituáléhoz tartozik,¹⁷⁸ Bömer olvasatában pedig a megoldott ruha specifikusan a mágikus rituálé miatt szükséges.¹⁷⁹ A jelenet éles kontrasztot alkot az *Argonautika* azon részletével (Ap. Rhod. Arg. 3. 828–850), amelyben Medea a Iasonnal való titkos találkozására készül. Amikor ennek lépéseit olvashatjuk, azok éppen ellentétesek a *Metamorphoses* jelenetével. Az *Argonautikában* Medea rendbe hozza haját, ruházatát, mielőtt szolgálóleányaival elindul ökörfogatán, míg a *Metamorphoses*ben épphogy összezilálja külsejét, majd egyedül lép az erdőbe, és később sárkányok húzta szekereire száll. Úgy gondolom, ez tudatos rájátszás lehetett Ovidius részéről, mellyel még tovább erősítette a különbséget Medea korábbi naiv és jelenlegi érettebb, egyben már antagonistához közelítő énje között.

¹⁹ Newlands, „The Metamorphosis of Ovid’s Medea” 186.

²⁰ Rosner-Siegel, „Amor, Metamorphosis and Magic: Ovid’s Medea,” 236.

²¹ William S. Anderson, *Ovid’s Metamorphoses, Book 6-10* (Norman: University of Oklahoma Press, 1972) 264.

²² Bömer, P. *Ovidius Naso, Metamorphosen, VI-VII, 247.*

A megtisztulás jelenete éjszaka játszódik, ez hagyományosan az előkészületek és a varázslat szükséges ideje, mivel a mágikus rituálék a napfény hiányát igénylik, emellett éjszaka, éjfél egyébként is történnek titkos dolgok.¹⁸⁰ Az éjszakát fényesen ragyogó telihold jellemzi (*plenissima fulsit* 7.180), világítanak a csillagok is (*sidera sola micant* 7.188), mindeközben azonban néma csend van, minden csendes (*homines, volucresque ferasque/ solcerat alta quies* 7.185–186), a fák se mozdulnak (*inmotaque silent frondes* 7.187), még a levegő is hallgat (*silet umidus aer* 187). Tulajdonképpen már-már természetellenes a leírás, elvégre egy erdő sosem lesz teljesen néma, ettől a túlzástól azonban még élesebb a kontraszt Medea viselkedésével.

Már azzal megtöri az éjszakai erdő mozdulatlanságát, hogy belép a jelenetbe. Semmi sem mozdult, mielőtt “tétova lépteivel” (*fertque vagos (...)/ gradus* 7.184–185) megérkezik. A bizonytalan érkezés után már magabiztosabban kezd bele a tisztulási szertartásba, további mozgással törve meg az éjszaka nyugalmát: kitarja karját (*bracchia tendens* 7.188), “háromszor perdül” (*ter se convertit* 7.189), és “háromszor hint a hajára fürge folyóvízből

¹⁷⁸ William S. Anderson, *Ovid’s Metamorphoses, Book 6-10* (Norman: University of Oklahoma Press, 1972) 264.

¹⁷⁹ Bömer, P. *Ovidius Naso, Metamorphosen, VI-VII, 247.*

¹⁸⁰ Bömer, P. *Ovidius Naso, Metamorphosen, VI-VII, 248.*

habokat” (*ter sumptis flumine crinem / inroravit aquis. 7.189–190*), ezáltal elvégezve a tisztító szertartást, és csak ezután szólítja meg az isteneket. Nem csak a mozdulatlanságot, a csendet is eloszlatja, amikor “háromszor üvöltő hangja riad” (*ternisque ululatibus ora / solvit 7.190– 191*), hogy felhívja magára az imában megszólított istenségek figyelmét.¹⁸¹ Végül „kemény földhöz hajlítja a térdét” (*in dura submisso poplite terra. 7.190*), ez a mozdulat és a földdel létesített kapcsolat biztosítja a mágikus aktus sikerét.¹⁸² Figyelemre méltó ezenkívül, hogy bár a térdhajlítás alázatos cselekedet, Medea az imájában egyáltalán nem ennek megfelelően viselkedik. Mindezek (a rituális öltözet, Hecate többszöri említése és az éjszakai időpont) tovább erősítik, hogy Ovidius itt utal Medea papnő-mivoltára/szerepére, valamint erős kötődését a mágiához, ami Colchisban alig volt jelen, az ezután következő imában viszont hangsúlyozásra kerül.

*quorum ope, cum volui, ripis mirantibus amnes in
fontes rediere suos, concussaue sisto, stantia concutio
cantu freta, nubila pello nubilaque induco, ventos
abigoque vocoque, vipereas rumpo verbis et carmine
fauces, vivaque saxa sua convulsaque robora terra et
silvas moveo iubeoque tremescere montis et mugire
solum manesque exire sepulcris!
te quoque, Luna, traho, quamvis Temesaea labores aera tuos
minuant; currus quoque carmine nostro pallet avi, pallet
nostris Aurora venenis! (7.199–209)¹⁸³*

Az ima (a klasszikus imaszerkezethez hasonlóan) istenségek megszólításával kezdődik. Hecatén kívül Medea a természetben megtalálható istenségeket szólítja meg: az éjszakai fényforrásokat (7.192–193) a földi erőket (7.196–198), a levegőt (7.197) és a vizeket (7.197).

¹⁸¹ Anderson, Ovid’s Metamorphoses, Book 6-10, 266.

¹⁸² Bömer, P. Ovidius Naso, Metamorphosen, VI-VII, 250.

¹⁸³ „általatos tudok én – hogy a part ámulva csodálja – / visszafolyatni folyót forráshoz, háborodott árt / megnyugtatni, nyugodtat verni föl; úzom a felhőt / s visszahozom, dallal; szeleket verem el, megidézek, / verssel; ígézzel viperáknak tépem a torkát, / sziklát s mélygyökerű tölgyet kiszakítok a földből, / erdőt elhajtok, remegővé rázom a bérceket, / földet bőgetek és sírmélyből holtat idézek. / Téged is elhúzlak, Hold, bármint véd Temesának / érce; dalommal halvánnyá szekerét nagyapámnak, / és mérgemmel a hajnalt is tehetem halovánnyá.”

Az ezt követő sorokban részletes felsorolást olvashatunk Medea képességeiről, melyeket ugyan a megszólítottak segítségével képes megtenni, ugyanakkor képességei közül több is a megszólítottak ellen irányul. A (nem is csak éjszakai) fényforrások (7.207–209) a földi erők (7.203–205), a levegő (7.201–202) és a vizek (7.200–201) mind sorra kerülnek. Ez alapján Medea hatalma szinte az egész természetre kiterjed,¹⁸⁴ tulajdonképpen még a természetfölöttire is (7.206). Medea a felsorolt erőknek tulajdonítja colchisi tettei sikerét is (melyekről itt közel ugyanannyi szó esik, mint a colchisi szakaszban) (7.210–214). Az imáját nem kéréssel, inkább ténymegállapítással zárja („Most az a nedv kell még”; „lám, meg is adjátok” *nunc opus estis; et dabitur* 7.215, 217), végül megérkezik sárkányfogata az égből, amit Medea úgy értelmez, hogy a megszólított istenek rábólintanak kérésére, és felszáll, hogy összegyűjtse a varázslat hozzávalóit.

Ebben a szakaszban részletes leírást kapunk Medea mágikus képességeiről, miközben Ovidius kiemeli Hecatével való szoros kapcsolatát is, amelyre Colchisban épp csak utalt. Ezt a szerepet fizikai leírása is megerősíti, amely utalhat varázslónő vagy papnő mivoltára is. Ovidius a következő szakaszban, Aeson megfiatalításának rituáléjánál megint megváltoztatja nézőpontját, bár kevésbé drasztikusan, mint Colchis tette után: Medea ezúttal bacchánsnőhöz hasonlít, illetve a szakasz végére szinte maga is megistenül. Ezt készíti elő, ahogy az ima végén felszáll sárkányfogatára: Ovidius fizikailag is kiemeli a hétköznapi, emberi térből¹⁸⁵.

3.2. Aeson megfiatalítása

Medea a hozzávalók begyűjtése¹⁸⁶ (*Met.* 7.219–237) után még visszatér az emberi szférába a rituáléhoz, bár már nem lesz egészen részese. Ezzel párhuzamosan Medeának újabb oldala kerül előtérbe, és ezt a váltást több dolog is jelzi. Szabad téren marad (“nem fordul be a házba, megáll a küszöbnél / csak szabad ég fedi őt” *citra limenque foresque / et tantum caelo*

¹⁸⁴ Az egyetlen látványosan hiányzó természeti erő a tűz, ami viszont megjelent a colchisi szakaszban. Ovidius Medea vágyát több helyen is tűzhez hasonlítja (például „az Aetes-lányban nagy vágy tüze lobban” *validos Aetias ignes* 7.9), és a bikák is tüzet leheltek („a fű felgyúl, hova lángelhők elhat” *tactaeque vaporibus herbae / ardent* 7.105–106).

¹⁸⁵ Medea ugyan nem az egyetlen ember, aki elhagyja az emberi szférát, azonban a többi esetben ez bukással és tragédiával végződött (pl. Icarus). Különösen fontos párhuzam Phaetón, aki Hélios fia, mégsem tudta irányban tartani a nap szekérét, míg Medea Héliosz unokájaként, egy tőle kapott fogaton száll a magasba.

¹⁸⁶ A hozzávalók begyűjtése felidézi az *Argonautikából* azt a szakaszt, amikor Médeia begyűjti a Prométheiont, a Iasonnak adott varázsfüvet (*ApRhod.Arg.* 3.851–868.)

tegitur 7.238–239), és távol tartja magát a férfiaktól (“férfit közelébe nem enged” *refugitque viriles / contactus* 7.239–240). Mindkét cselekedetet a rituálé követeli meg, mivel amire készül, az egy titkos, az emberektől és a hétköznapoktól távol végzendő művelet.¹⁸⁷ Medea néhány sorral később visszautasítja Iason: “Aesonidest nyomban s szolgáit küldi el onnan, / mert avatatlan szem szent titkot nézni ne merjen” *Hinc procul Aesoniden, procul hinc iubet ire ministros / et monet arcanis oculus removeere profanos* (7.255–256). Rosner-Siegel megjegyzi, hogy bár a távolságtartást a rituálé követeli meg, ez a szimbolikus visszautasítás azt is jelzi, hogy a kapcsolatuk romlása már megkezdődött, és ezáltal előrevetíti a corinthusi eseményeket.¹⁸⁸

A szövegnek ezen a pontján azonban hiába távolodnak már egymástól jelképesen, Medea egyelőre Iason kérését igyekszik teljesíteni. Ehhez szüksége van még néhány utolsó előkészületre: oltárt épít *statuitque aras de caespite binas* (7.240), Hecaténak a jobboldalra, kiemelt helyre, vele szemben, baloldalra pedig Iuventasnak, a másik istennőnek, akinek a pártfogására szüksége van tettehez: *dexteriore Hecates, ast laeva parte Iuventae* (7.241). Az előkészületek megtétele után Medea végre belekezdhet a rituáléba, ehhez elküldi Iason (és mindenki mást), mert ami most következik, az titkos és szent, emiatt senki nem láthatja (7.256). Itt és egy későbbi sorban (“ezzel, meg sokezer mással, melynek neve sincsen” *his et mille aliis postquam sine nomine rebus* 7.275) Ovidius újfent utal a hellénisztikus *Argonautikára*, amelyben a Colchisból való elindulásuk után Medea áldozatot mutat be Hecaténak, az azonban annyira titkos, hogy semmit nem tudunk meg róla. (“De mit ekkor / áldozatul megtett a leány, azt senki se tudja / meg, s hogy ezekről szóljak, az én lelkem se akarja!” [Arg. 4, 247–249]¹⁸⁹).

Ovidius a rituálé leírása során Medeát bacchánsnőhöz hasonlítja (“bacchánsnő módjára szökell” *passis Medea capillis / bacchantum ritu.* [7.257–258]), és bár nem részletezi, hogy ez mit jelent, de általánosságban mindenképpen jellemző a bacchánsnőkre valamiféle természetközeli vadság és távolság az emberi normáktól. Ez jelentős kontrasztban áll Medea előző szakaszban adott leírásával, és colchisi viselkedésével is. Ahogy korábban magán is, most Aesonon is elvégez egy tisztító szertartást, ami hasonlít ugyan a korábbihoz, azonban ezúttal nem egyszerűen vízzel, hanem tűzzel és kénnel dolgozik („tűz-, víz- és kénnel

¹⁸⁷ Bömer, P. *Ovidius Naso, Metamorphosen, VI-VII*, 264.

¹⁸⁸ Rosner-Siegel, „Amor, Metamorphosis and Magic: Ovid’s Medea,” 240.

¹⁸⁹ A részletet Tordai Éva fordításában közlöm.

háromszor mível a vénnel / tisztító szent szertartást” *terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat* 7.261). Végül megfőzi a bájitalt az ezernyi nevenincs hozzávalóval, és elvágja Aeson torkát, hogy vére helyére betölthesse azt („metszi az agg gégét, kifolyatja belőle a vén vért, / tölti a friss nedvvel” *recludit / ense senis iugulum, veteremque exire cruorem / passa, replet sucis* 7.285–287). A jelenet szinte ijesztő, hiába sikeres. A *Metamorphoses* során ez Medea első vad tette, amiről hallunk. A mítosz legtöbb variánsában Medea a hazaút során meggyilkolja Apsyrtost, ezt azonban Ovidius kihagyta a néhány soros leírásból,¹⁹⁰ elvégre az nem illett sem a colchisi szerelmes Medeához, sem a segítőkész, papnő Medeához.

A rituálé sikerrel zárul: Aeson negyven évvel fiatalabban ébred, és Medea ezzel átlép egy határt, ami emberek számára mindenképpen példa nélküli, de még istenek esetében sem szokványos. Míg Iason eredeti kérését épp arra hivatkozva utasította el, hogy az tiltott (7.172–174), végül mégis emberfeletti tettbe fogott, amit sikerrel véghez is vitt. Amikor a *Metamorphoses* kilencedik könyvében Hébé megfiatalítja Ioalust (9.396–417), és ez arra indít több másik istent is, hogy a saját kedvesüknek fiatalságot követeljen, Iuppiternek kell erővel fellépnie, Medea esetében azonban semmi válasz nem érkezik,¹⁹¹ leszámítva Bacchus kérését, hogy fiatalítsa meg dajkáit. Erősíti ezt a határátlépést Medea isteni rokonsága is, amelyet a szöveg többször is jelez. Amikor Medea Iasonnal találkozik Hecate oltáránál, Ovidius a Perseis jelzőt használja az istennőre („Perseis Hecate oltára elé ment” *ibat ad antiquas Hecates Perseidos aras* 7.74), amely felidézi azt a hagyományt, hogy Hecate Persesnek, Aeetes bátyjának a lánya. Emellett Helios, Medea nagyapja is említésre kerül, egyszer Medea imájában, másodszer közvetve a sárkányfogó által („sárkányszekerem sem surran az égben / hasztalanul hozzám” *nec frustra volucrum tratus cervice draconum / currus adest* 7.218–219), amelyet több verzió szerint Helios küldött Medeának.¹⁹²

Annak az íve, ahogy Ovidius bemutatja, hogy Medea képességei már-már az istenekével vetekszenek, a szövegben is jól megragadható. Amellett, hogy Medea olyan tettet hajt végre, amit Ovidius egyértelműen az emberi képességeken felül állónak tart (7.276), a rituálé elején Medea kinézete és viselkedése még bacchánsnőt idéz (7.257–258), azonban Aeson megfiatalítása akkora diadal, hogy a szakasz legvégén Liber, az isten maga kéri Medeát, hogy

¹⁹⁰ Itt a narrátor, a *Heroides*ben viszont maga Medea hallgatja el testvére sorsát: „Sőt, menekülve, öcsém, téged sem hagytalak otthon/ ámde hiányos lesz itt, csakis itt, levelem.” *At non te fugiens sine me, germane, reliqui! / deficit hoc uno littera nostra loco* (Ov. *Her.* 12.113–114.)

¹⁹¹ Gildenhard and Zissos, “The Transformations of Ovid’s Medea (*Metamorphoses* VII. 1–424) 101.

¹⁹² például Eur. *Med.* 1321

erejével fiatalítsa meg a dajkáit is („s kéri: talán dajkáinak ifjukorát is / visszavarázsolná” *admonitus iuvenes nutricibus annos / posse suis reddi* 7.295–296).

3.3. Pelias meggyilkolása

Pelias meggyilkolása (7.297–349) az utolsó szakasz a *Metamorphoses*ben, ahol Medea tettein kívül egy keveset látunk a motivációból, és már itt is csak rendkívül felületesen, a jelenet hangsúlya elsősorban képességeire és erőszakos oldalára esik. A további részekben, ahol Medea még szerepel (menekülés Corinthusba, corinthusi események, Theseus elleni gyilkossági kísérlet) Ovidius a belső történések helyett egyértelműen a külső eseményekre helyezi a fókuszot,¹⁹³ és eközben Medea tetteit is csak tömören írja le.

Pelias meggyilkolásának az eseményeit még részletezi, azonban a tett motivációja nem derül egyértelműen a szakaszból. Hagyományosan Iason kedvéért történik, a *Metamorphoses*ben azonban erre nincs utalás, ellentétben Aeson megfiatalításával, amelyet viszont Medea az ő kérésére végez. Valamennyire Iason mindenképpen részese az eseményeknek, hiszen segítette Medeának megnyerni Pelias lányait („hogy ne henyéljen a csel, színlel Medea a férjjel / összeveszést, s mint esdő fut Pelias küszöbéhez” *neve doli cessent, odium cum coniuge falsum / Phasias adsimulat Peliaeque ad limina supplex / confugit* 7.297–299). Ezen a két soron kívül viszont Iason nem szerepel a szakaszban, és a *Metamorphoses* további részében is csak egyszer, a corinthusi események rövid leírásánál („s férje acéljától a boszúló bűsz anya elfut” *male mater Iasonis effugit arma* 7.397). Williams szerint lehetséges, hogy az egész tett Medea rosszszándékú, gonosz terve,¹⁹⁴ azonban ahogy Apsyrtos meggyilkolásának elhallgatásánál, úgy itt is felmerülhet, hogy Ovidius szándékosan nem ír Medea motivációjáról, hogy erősítse azt a koncepciót, amelyet itt mutatni szeretne: bármennyire is kegyetlen a tett; ha Medea Iason iránti szerelméből cselekedne, az enyhítő körülményként hatna.

Medea, hogy Pelias lányait meggyőzze, megismétli korábbi varázslatát, megfiatalít előttük egy idős kost. A rituálét ezúttal nem előzik meg hosszadalmas előkészületek, csak elvágja az állat torkát („kiszakítja kiszáradt / gégejét” *marcentia guttura cultro / fodit* 7.314–315), majd a hozzávalókkal együtt üstbe rakja („hinti a szétdarabolt tagokat, s a füvek csoda-nedvét /

¹⁹³ Newlands, „The Metamorphosis of Ovid’s Medea” 191.

¹⁹⁴ Gareth Williams, „Medea in *Metamorphoses* 7: Magic, Moreness and the *Maius Opus*,” *Ramus* 41.1–4. (2012): 57.

kondér érc-öblébe” *membra simul pecudis validosque venefica sucos / mergit in aere cavo* 7.316–317). Az egész epizódból süt egyfajta kegyetlenség, ami Aeson megfiatalításánál még nem volt jelen, hiába viselkedett Medea a korábbiaknál erőszakosabban ott is. A célja már önmagában is brutális, különösen, hogy a mítosz más variációival ellentétben itt Pelias halála előtt meg sem tudja, hogy miért végeznek vele a saját lányai,¹⁹⁵ ráadásul Ovidius részletesen leírja a gyilkosság menetét. Medea varázslatának köszönhetően jutnak be Pelias szobájába (7.329–330), ahol aztán Medea biztatásának következtében (7.333–334) a lányok apjuk ellen fordulnak, de oda sem bírják nézni, hiába hisznek Medea képességeiben (7.340–342). Medea erőszakossága itt sokkal hangsúlyosabb, mint a korábbiakban, ezt mutatja, hogy Aeson esetében nem tudunk róla, hogy több darabra vágná a testét, csak a nyakát metszi el (7.286), míg ebben a szakaszban a kost (7.316–317) és Pelias testét is (7.349) darabokban teszi az üstbe.

Pelias meggyilkolásával Medea elérte a *Metamorphoses*beli szereplésének egyik csúcspontját. Ez az utolsó tette és oldala, amit Ovidius részletesen elénk tár: Corinthusba való menekülése közben nagyobb hangsúlyt kap a táj és a hozzá kötődő átváltozások leírása, mint maga a menekülés vagy akár a corinthusi események, Athénban pedig Theseus (sikertelen) meggyilkolása közben a költő nagyobb figyelmet fordít a mérgek keletkezésére, mint a szereplőkre. Így tehát Pelias meggyilkolása bizonyos szempontból lezárja Medea szereplését a *Metamorphoses*ben.

4. Összegzés

Medea különböző oldalai jelennek meg a *Metamorphoses* szakaszaiban, és ezt a szövegben előforduló jelzői is jól ábrázolják. Colchisban még „Aetes-lány” (*Aetias* 7.9), kétszer szűz (*virgineo* 7.17, *virgo* 7.21), egyszer „barbár lány” (*barbara* 7.144), és a legvégén „hitves” (*coniuge* 7.158). Aeson megfiatalítása során is elhangzik a „hitves” (*coniunx* 7.165), ezen kívül Ovidius hasonlítja bacchánsnőhöz (*bacchantum* 7.258), és nevezi „barbár nőnek” és „colchisnak” (*barbara* 7.276, *Colchide* 7.296). Végül a Pelias-gyilkosság alatt még háromszor hívja „colchisnak” (*Colchis* 7.301; *Colchide* 7.331; *Colchis* 7.348), egyszer „Aetes álnokszívű leánya”-ként hivatkozik rá (*fallax Aetias* 7.326), és a latin szövegben egyszer *veneficanak*, mérgekkeverőnek is nevezi (a magyar fordításban ez nem szerepel

¹⁹⁵ Williams, „Medea in Metamorphoses 7: Magic, Moreness and the Maius Opus,” 59.

[7.316]). Newlands szerint a Pelias meggyilkolása során használt jelzők Medeának az idegen, külföldi, barbár oldalát hozza előtérbe, hogy minél inkább elhatárolja a hétköznapi emberi valóságtól, mialatt rosszindulatú tettét véghezviszi,¹⁹⁶ míg a colchisi szakasz jelzői Medea naiv, szerelmes oldalához kapcsolódnak. Látható, hogy a jelzőkkel Ovidius tovább hangsúlyozza Medeának azt az oldalát, amit éppen mutat, lassan átfordítva a fiatal lányt kegyetlen boszorkánnyá.

A *Metamorphoses* során tehát folyamatosan változik a nézőpont, amelyből Medeát látjuk, és ehhez Ovidius elsősorban a kiemelés és elrejtés eszközeit használja. Colchisban naiv fiatalelként ábrázolja, háttérbe helyezve mágikus képességeit. Aeson megfiatalításánál azonban éppen megfordítja az arányokat, Medeát elsősorban varázslónőként látjuk, részben az irodalmi hagyományba illő Hecate-papnői szerepben, részben bacchánsnőhöz hasonlítva, kiemelve Medea emberfeletti hatalmát és isteni származását. Végül Pelias meggyilkolásánál már alig olvasunk valamit érzéseiről és motivációiról, mielőtt szinte teljesen eltűnik a narratívából: innentől Ovidius Medea belső folyamatairól egyáltalán nem, és tetteiről is csak tömören ír. Lehetséges (talán valószínű is), hogy Medea maga is változik, mi azonban ennek a változásnak az okait és lefolyását nem látjuk, csak Medea különböző alakjait, amelyeket Ovidius a részletek kihangsúlyozásával és elhallgatásával kiélez.

¹⁹⁶ Newlands, „The Metamorphosis of Ovid’s Medea” 189.

5. Felhasznált irodalom

Anderson, William S., *Ovid's Metamorphoses, Books 6-10*. Norman: University of Oklahoma Press, 1972.

Bömer, Franz, P. *Ovidius Naso, Metamorphosen, VI-VII*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 1976.

Gildenhard, Ingo and Zissos, Andrew. „The Transformations of Ovid's Medea (*Metamorphoses* VII. 1–424).” In *Transformative Change in Western Thought. A history of Metamorphosis from Homer to Hollywood*, edited by Ingo Gildenhard and Andrew Zissos, 88–130. Oxford, Legenda, 2012.

Hinds, Stephen. „Medea in Ovid: Scenes from the Life of an Intertextual Heroine.” *Materiali e discussioni pre l'analisi dei testi classici* 30 (1993): 9–47.

Krupp, József. „Kontroll és definíció. Médeia monológja Ovidius *Metamorphoses*ében.” *Studia Litteraria* LVI.1–4 (2017): 67–83.

Newlands, Carole E. „The Metamorphosis of Ovid's Medea.” In *Medea. Essays on Medea in Myth, Literature, Philosophy and Art*, edited by James J. Clauss and Sarah Iles Johnston, 21–43. Princeton, Princeton University Press 1997.

P. Ovidius Naso, *Átváltozások*, transl. Devecseri Gábor, Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1964.

Rosner-Siegel, Judith A. “Amor, Metamorphosis and Magic: Ovid's Medea.” *CJ* 77.3 (1982): 231–243.

Williams, Gareth. “Medea in *Metamorphoses* 7: Magic, Moreness and the *Maius Opus*.” *Ramus* 41.1–2 (2012): 49–70.